

En del av Uppsalapaketet

Storskogen Jälla

En del av Uppsalapaketet

Storskogen Jälla

Arkeologisk utredning

**Jälla 2:18 och Vittulsberg 7:1
Uppsala kommun
Uppland**

Andreas Hennius

Upplandsmuseets rapporter 2025:13

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Andreas Hennius, Stiftelsen Upplandsmuseet

BEARBETNING AV PLANER: Andreas Hennius, Stiftelsen Upplandsmuseet

OMSLAGSBILD: Gränsmur mellan Vittulsberg och Torkarby

GRANSKNING: Anna Ölund, Stiftelsen Upplandsmuseet

UPPHOVS RÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas, Stiftelsen Upplandsmuseet

© STIFTELSEN UPPLANDSMUSEET, 2025

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Fornlämningsmiljö.....	9
Historiska kartor	9
Tidigare undersökningar	9
Syfte, metod och genomförande.....	10
Resultat från fältarbete	12
Inventeringsresultat	12
Utgrävningsresultat	15
Slutsats	17
Administrativa uppgifter	18
Referenser	19
Litteratur	19
Lantmäteriakter.....	19

Sammanfattning

I maj och juni 2025 genomförde Stiftelsen Upplandsmuseets Avdelning för arkeologi en arkeologisk utredning steg 1 och 2 inom två skogsområden på sammanlagt cirka 225 000 kvadratmeter vid Jälla strax öster om Uppsala.

Markförhållandena utgjordes till större delen av storblockig morän och våtmarker. Det fanns partier med hållmark och även mindre partier med finkorniga sediment. Stora delar av området var relativt höglänt med nivåer upp mot 50 meter över havet, vilket skulle ha tillåtit ett ianspråktagande av området redan under stenåldern.

Utredningen innefattade kart- och arkivstudier, inventering samt grävning inom lokaler där fornlämningar som inte syntes ovan mark kunde förväntas.

Sex lokaler som tolkades som lämpliga boplatslägen identifierades. Inom dessa grävdes provgropar och jorden sållades, dock utan att något av antikvariskt intresse framkom. Ett flertal gränsmarkeringar, inklusive en 150 meter lång mur återfanns i en befintlig gräns och registreras inte (enligt gängse praxis). Den enda nyregistreringen i KMR efter genomförd utredning blev därför en husgrund från historisk tid är (ÖKL L2025:3926).

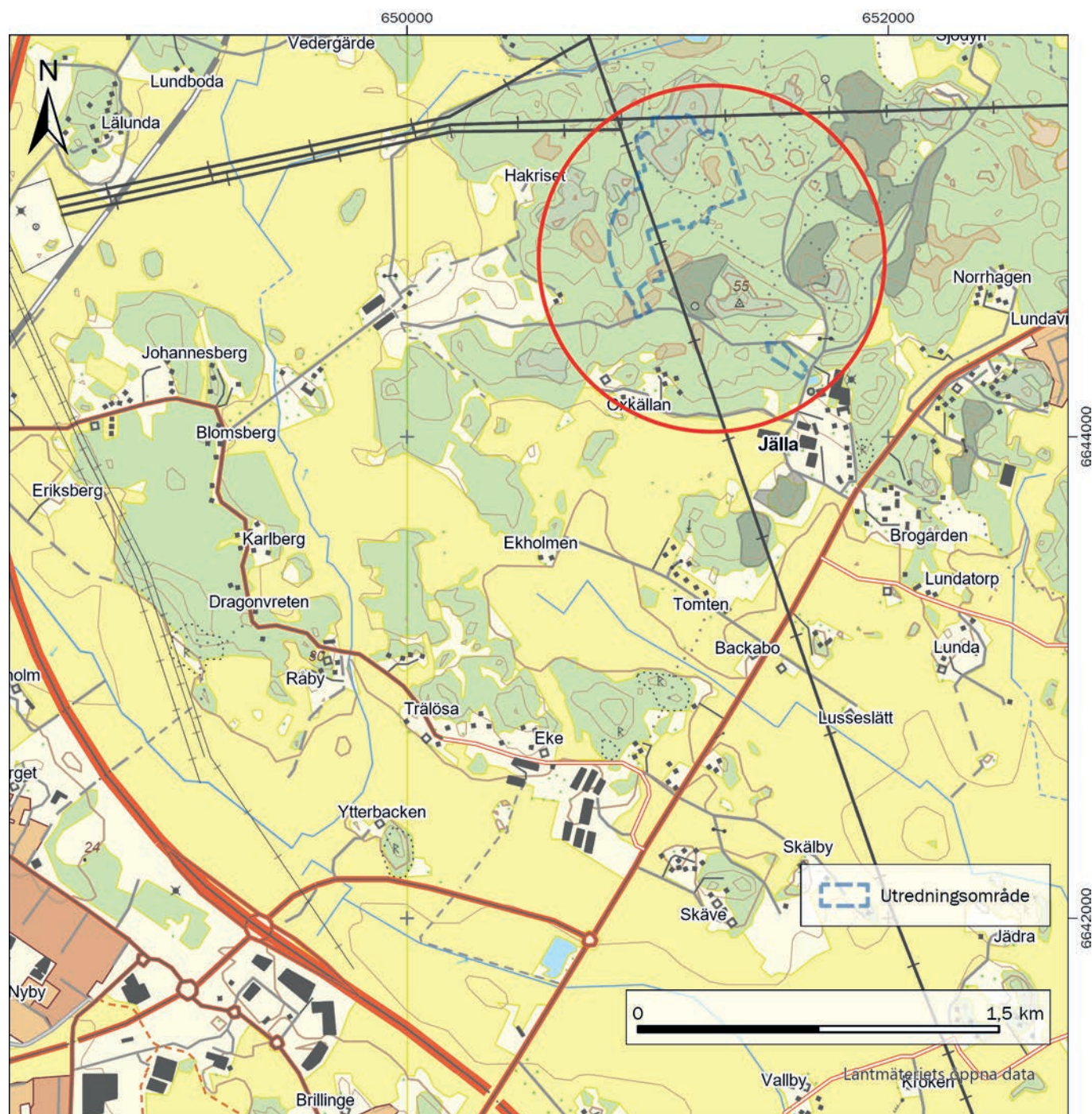

Figur 1. Miljöbild. Stora delar av de mer höglänta partierna utgjordes av hållmark. Foto Per Frölund, Stiftelsen Upplandsmuseet.

Inledning

Stiftelsen Upplandsmuseets Avdelning för arkeologi genomförde under maj och juni 2025 en arkeologisk utredning steg 1 och 2 inom två skogsområden på sammanlagt cirka 225 000 kvadratmeter vid Jälla strax öster om Uppsala (se figur2). Arbetet gjordes för Svenska kraftnät efter

beslut av Länsstyrelsen i Uppsala län, dnr 431-1811-2025 (beslutsdatum 2025-05-05). Projektledare var Andreas Hennius, som också sammanställt rapporten. I utredningsarbetet deltog Amanda Jönsson, Per Frölund, Hans Göthberg och Robin Lucas i varierande utsträckning.

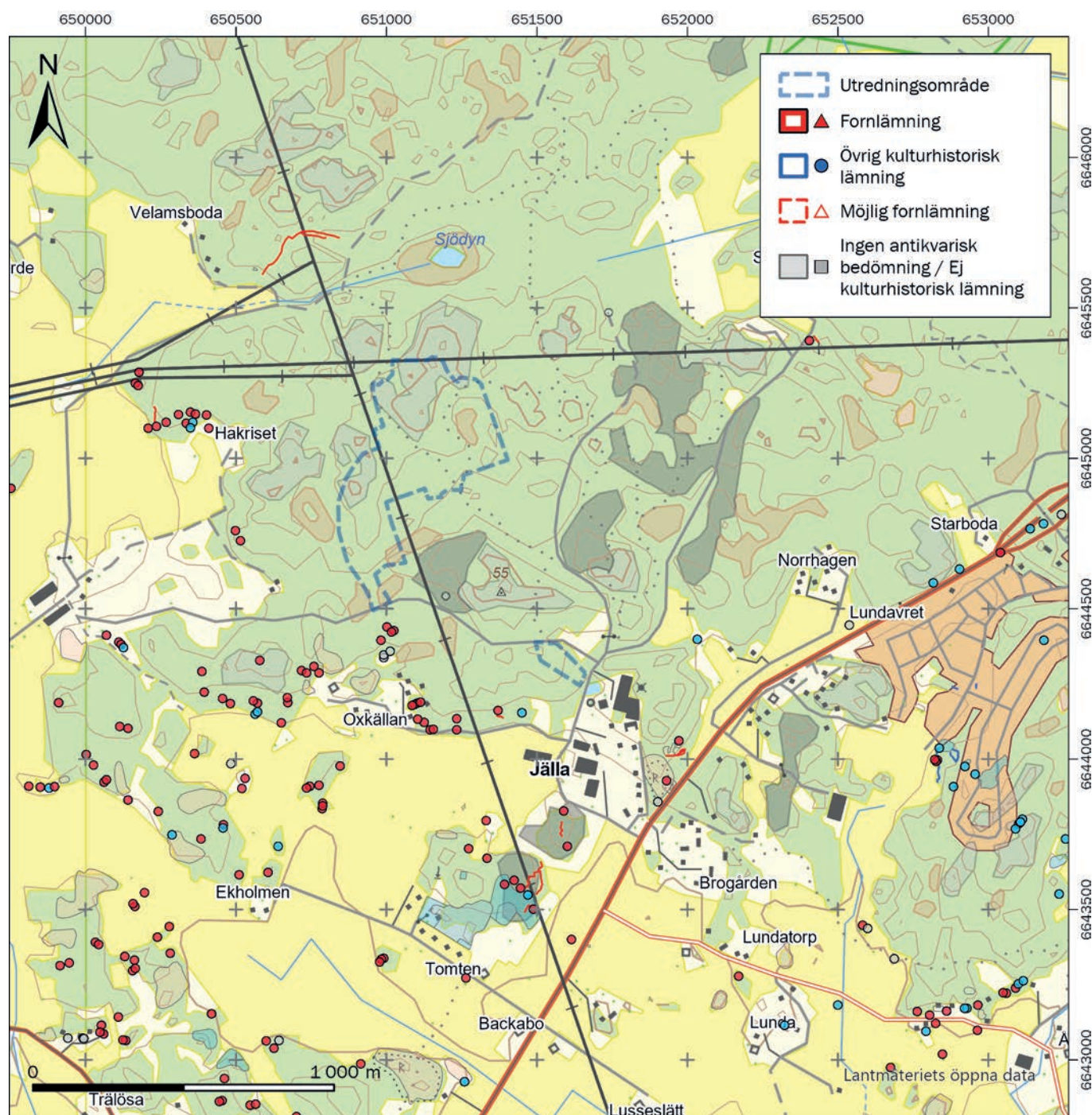

Figur 2. De två utredningsytorna vid Jälla, öster om Uppsala (blåa streckade linjer) syns inom den röda cirkeln. Skala 1:25 000.

Bakgrund

Utredningsområdet som utgjordes av två närliggande ytor på sammanlagt cirka 225 000 kvadratmeter (cirka 215 000 kvm i norr och en mindre yta på omkring 10 900 kvm i söder) var beläget i den västra delen av Storskogen som skiljer Uppsalaslätten och Rasbobygden. Växtligheten var blandad med såväl barr- som lövträd, liksom områden med våtmarksväxter. Markförhållande-

na inom båda ytorna utgjordes till större delen av storblockig morän och våtmarker. Det fanns partier med hållmark och även mindre partier med finkorniga sediment. Stora delar av området var relativt höglänt med nivåer upp mot 50 meter över havet, vilket skulle ha tillåtit ett ianspråktagande av området redan under stenåldern.

Figur 3. I gränszonen mellan slätt och skog finns ett flertal registrerade lämningar. I skogsmarken är det dock betydligt glesare, och inga lämningar fanns tidigare registrerade inom utredningsområdet. Skala 1:20 000

Fornlämningsmiljö

Inom utredningsområdet fanns inga tidigare registrerade fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar (se figur 3). Inte heller finns några uppgifter i Upplandsmuseets arkiv eller hos Statens Historiska Museer om att lösfynd påträffats inom skogsområdet.

I gränzonen mellan Uppsalaslätten och skogsmarken finns en stor mängd registrerade skärvestenshögar och stensättningar, men längre in i skogsmarken är antalet registrerade lämningar litet. Här utgörs de främst av lämningar från historisk tid – lägenhetsbebyggelse, gränsmarkeringar, färdvägar och hägnader. Några undantag finns dock, så som enstaka stensättningar, ett undersökt röse (L1940:4344, se nedan) samt en fornborg vid Grönviken (L1941:3925), belägna sydöst om det nu aktuella området. På den östra sidan av Storskogen syns återigen koncentrationer av förhistoriska lämningar i gränzonen mellan skog och slättbygd, fast på denna sida framför allt stensättningar. Med tanke på den täta fornlämningsförekomst som syns i gränzonen mellan skog och slättbygd, framför allt i Storskogens västra del mot Uppsalaslätten, är det förvånande att så få lämningar finns registrerade inom skogsområdet. Detta kan ha att göra med att skogsområdena ofta är bristfälligt inventerade sedan tidigare och länge haft en undanskymd roll i forskningen.

Historiska kartor

Gränsen mellan Vaksala och Rasbo socknar går genom Storskogen. Den aktuella delen av Storskogen delades tidigare mellan Torkarby och Vittulsberg. Idag ägs de större delarna av de två stora gårdarna Jälla respektive Vittulsberg, men en mindre del tillhör fortfarande Torkarby/Oxkällan.

De äldre kartorna visar att området även tidigare utgjorts av utmark och skogsmark, och innehåller därför relativt lite detaljinformation. Ett troligt kärr visas på en karta från 1700 över Vittulsberg. På flera kartor visas dock gränsmärken på de platser där gränsen mellan de båda bebyggelseenheterna ändrade riktning (se figur 4).

Angående den mindre, södra, utredningsytan visar kartorna att denna ligger väster om en damm och en väg. Dammen kan troligen anas på karta över Torkarby från 1707 som en rektangulär yta med orientering i nord-syd. Den ligger norr om en kalvhage och Jälla gårds stora trädgård. Inga andra kartor ger någon ledning till markanvändning för denna utredningsyta, utan den visas som utmark och skog, exempelvis på en arealavmätning från 1804. Vägen förbi dammen avbildas på generalstabskartan från 1943, men inte på motsvarigheten från 1867 eller häradsekonomiska kartan från 1859–63 och har därför sannolikt anlagts under perioden mellan dessa kartor.

Tidigare undersökningar

På Vaksalaslätten runt Jälla har ett flertal arkeologiska undersökningar genomförts genom åren. Få utgrävningar har dock gjorts inom Storskogen. I och med byggnation av Väg 288 och byggnation av bostäder vid Lindbacken gjordes arkeologiska utredningar. Vid Lindbacken undersöktes också den ovan nämnda graven L1940:4344. Primärgraven i den röseliknande lämningen var en barngrav i form av en skelettgrav från senneolitikum-bronsålderns period I. I anläggningen fanns även tecken på ytterligare brandbegravningar (Eriksson och Nelson 2013).

Större delen av det aktuella utredningsområdet utreddes av Arkea/WSP genom ett frivilligt initiativ 2023. Vid denna utredning dokumenterades ett antal lämpliga boplatslägen (417–421, Stjärna, Persson och Johansson 2023).

Figur 4. Rektifierad karta över Torkarby från 1777. Förutom gränsen mellan Torkarby och Vittulsberg som går tvärs över den norra utredningsytan syns även den damm som omnämns i diskussionen ovan strax öster om den mindre utredningsytan.

Syfte, metod och genomförande

I enlighet med Länsstyrelsens förfrågningsunderlag var syftet med den arkeologiska utredningen att fastställa huruvida fornlämningar berörs av den planerade markexploateringen. Utredningen skulle preliminärt avgränsa nyupptäckta fornlämningar inom stipulerat område. Den arkeologiska utredningen skulle även identifiera, motivera och antikvariskt bedöma både kända och nyupptäckta fornlämningar samt övriga kulturhistoriska lämningar. Resultaten från utredningen skulle kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventu-

ella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten skulle också kunna användas som underlag i företagarens planering.

Utredning etapp 1 innefattade byråinventering av lösfynd i museimagasin och andra register, analys av det tidigmoderna landskapet utifrån det historiska kartmaterialet samt fältinventering i syfte att identifiera okända lämningar eller ytor där fornlämning skulle kunna finnas men som ej var synlig ovan mark, så som exempelvis boplatslämningar. Lämningar som identifierades vid fältinventering mättes in, beskrevs och fotodokumenterades. Framkomna lämningar har registrerats i KMR i enlighet med gängse praxis.

Utredning etapp 2 innefattade grävning inom topografiskt lämpliga boplatslägen som identifierats vid fältinventering. Dessa undersöktes genom provgropsgrävning och sållning för att identifiera bearbetad sten och keramik eller andra arkeologiska lämningar (se figur 5). Rutor med en storlek på 0,5x0,5 meter spreds över respektive yta. Inom ytor med gynnsamma markförhållanden (sand)

grävdes större andelar, med andra ytor som efter de inledande provgroparna framstod som leriga/fuktiga släpptes efter mindre grävinsatser. Efter grävning lades rutorna igen. Undersökta provgropar mättes in med GPRS/nätverks-RTK. Områdena och provgroparna dokumenteras genom fotografering och beskrevs i Upplandsmuseets digitala mall på surfplattor.

Figur 5. Rutgrävning inom lokal 1. Foto Amanda Jönsson, Stiftelsen Upplandsmuseet.

Resultat från fältarbete

Fältarbetet inleddes med inventering av de båda utredningsytorna. Vid denna identifierades ett antal topografiskt lämpliga boplatslägen vilka undersöktes vidare inom ramen för utredning steg 2.

Inventeringsresultat

Inventering av de båda ytorna resulterade i ett begränsat antal synliga lämningar. På gränsen mellan Jälla, Vittulsberg och Torkarby påträffades ett flertal gränsmarkeringar. De flesta av dessa utgjordes av mindre stenkonstruktioner med ett uppbyggt stenfundament kring en visarsten. I västra delen framkom också en närmare 150 meter lång mur. Denna var välbyggd, kallmurad, 0,5–1,5 meter hög och 0,5–1,4 meter bred, uppbyggd med blandade delvis huggna stenar med storlekar från 0,4 meter till stora markfasta block. Eftersom såväl gränsmarkeringarna som muren alla är belägna i anknytning till en befintlig gräns registreras inte dessa i KMR (se figur 8).

På den södra, mindre, ytan påträffades en rektangulär husgrund, cirka 14×4 meter, inklämd

mellan större flyttblock. Resterna av husgrunden utgjordes av relativt enhetliga syllstenar ungefär 0,8–1,0 meter långa, 0,3–0,5 m breda. Syllstenarna var välhuggna och relativt stora, cirka en meter långa. Borrhål syntes i flertalet stenar. Runt byggnaden syntes en tendens till röjda ytor. Byggnaden saknade spisröse. Huset finns inte med på några äldre kartor. Husgrunden var orienterad i nordväst-sydöstlig riktning vilket gör att den hade samma orientering som den väg som syns första gången på generalstabskartan från 1943. Den riktningsmässiga samstämmigheten samt att husgrunden bestod av grova stenar kan tyda på en tillkomst efter 1867, men före 1943, gissningsvis under senare hälften av 1800-talet. Lämningen har registrerat i KMR som övrig kulturhistorisk lämning L2025:3926 - husgrund, historisk tid (se figur 6 och 7).

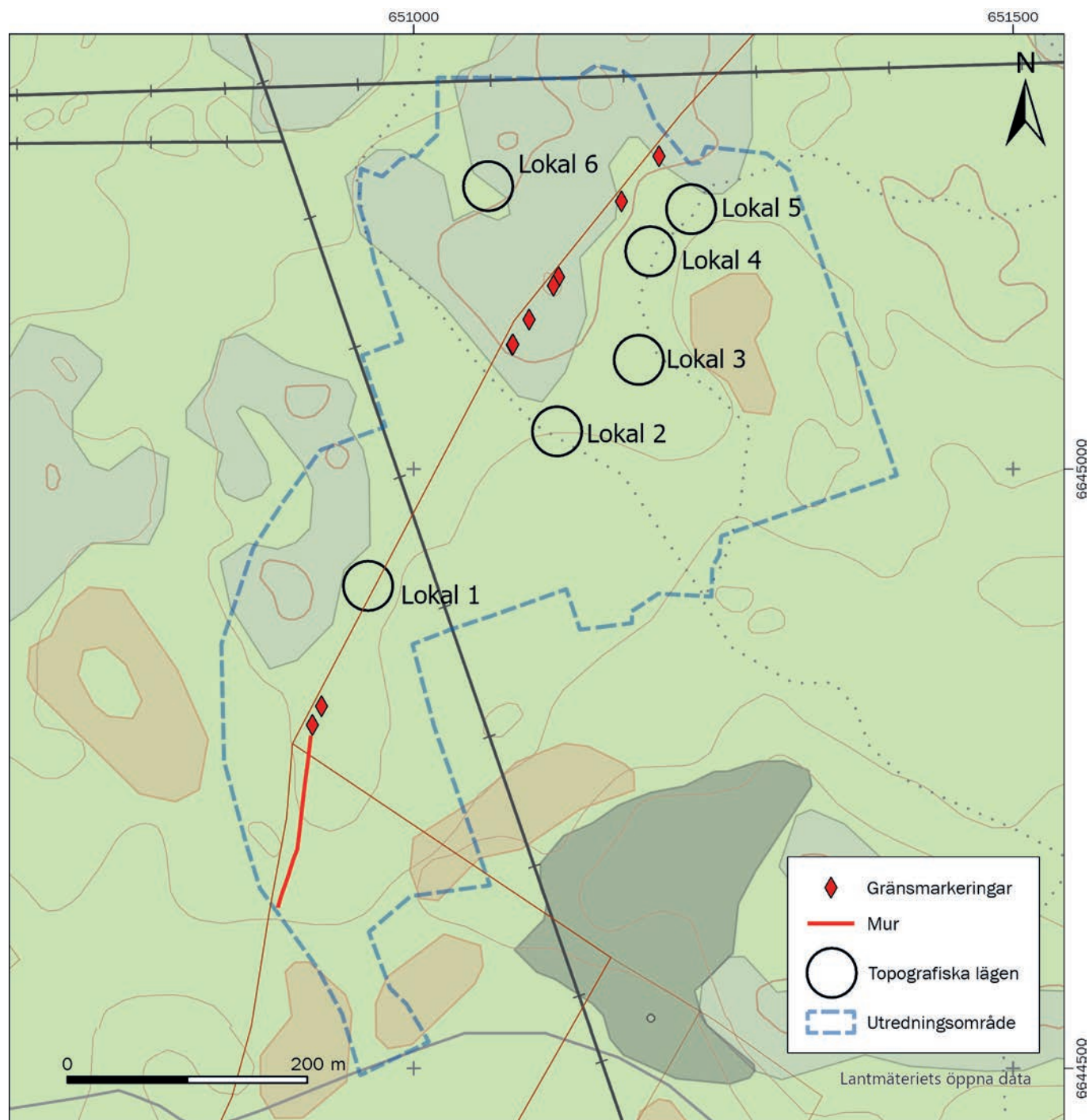
Vid inventering identifierades även sex ytor som lämpliga lägen för stenåldersboplatser (lokal 1–6). Dessa undersöktes ytterligare inom ramen för utredning steg 2 (se figur 8).

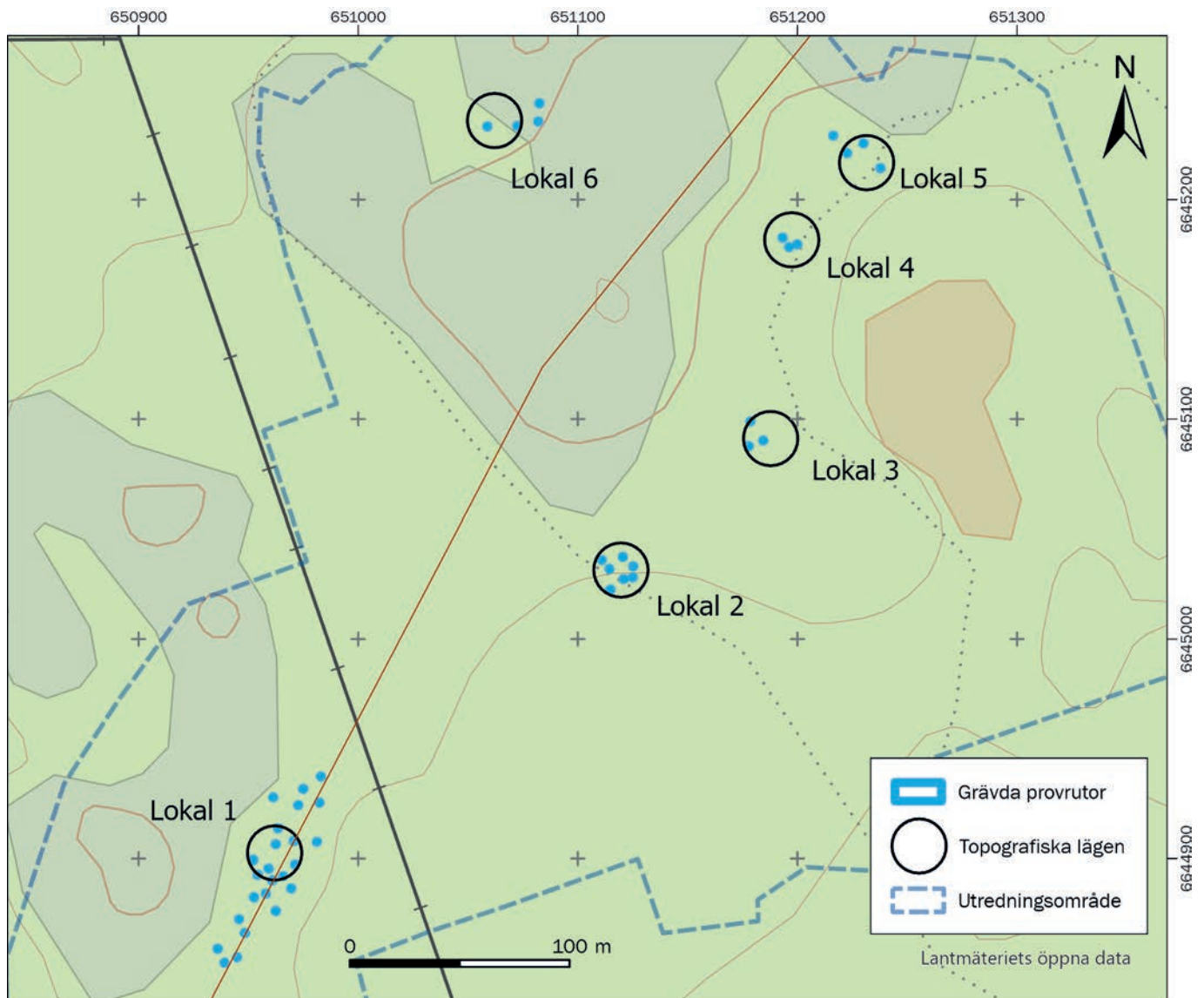
Figur 6. Den påträffade husgrunden i den södra utredningsytan är sannolikt från andra halvan av 1800-talet och registrerades därför som ÖKL L2025:3926. Foto Per Frölund, Stiftelsen Upplandsmuseet.

Figur 7. Inventering av den mindre, södra, ytan resulterade i en nysupptäckt husgrund. Denna registrerades som ÖKL L2025:3926, husgrund, historisk tid. Skala 1:2000.

Figur 8. Resultat från inventeringsarbetet på den stora, norra ytan. Gränsmarkeringarna och muren relaterar till befintlig gräns mellan Jälla, Vittulsberg och Torkarby och har därför inte registrerats som fornlämning. Lokal 1–6 utgörs av topografiska lägen lämpliga för stenåldersboplatser. Skala 1:5000.

Figur 9. Grävda provgropar inom respektive lokal på den norra utredningsytan. Skala 1:3000.

Utgrävningsresultat

Inom de sex områden som identifierades som potentiella boplatslägen grävdes provgropar i syfte att identifiera förhistoriskt material, främst i form av bearbetad sten och/eller keramik (se figur 9).

Lokal 1

Lokalen utgjordes av en relativt stenfri, flack sydostsluttning, cirka 90×40 meter (NO-SV) belägen 45–50 meter över havet. Mot norr fanns ett höjdstråk som skapade ett skyddat och gynnsamt boplatsläge. Inom ytan fanns en större grop, sannolikt en täcktgrop för sand. Lokalen hade identifierats redan vid den frivilliga utredningen (objekt 421, Stjärna, Persson och Johansson 2023).

Spritt inom området grävdes 24 provgropar. Undergrunden utgjordes framför allt av sandig morän. Trots till synes goda förutsättningar hittades inget av antikvariskt intresse.

Lokal 2

Lokalen utgjordes av en relativt stenfri flack plåtå cirka 30×30 meter, ungefär 45 meter över havet. Mot norr fanns ett höjdstråk som skapade ett skyddat och gynnsamt boplatsläge.

Spritt inom ytan grävdes sju provgropar. Undergrunden utgjordes av sandig morän med siltin-slag. Trots till synes goda förutsättningar hittades inget av antikvariskt intresse.

Lokal 3

Lokalen utgjordes av en relativt stenfri, flack plåtå, cirka 40×25 meter (NO-SV), 45–50 meter över havet. Mot norr fanns ett höjdstråk som skapade ett skyddat och gynnsamt boplatsläge. Lokalen hade identifierats redan vid den frivilliga utredningen (objekt 420, Stjärna, Persson och Johansson 2023).

Spritt inom ytan grävdes endast tre provgropar. Undergrunden utgjordes av finkornig silt med leriga inslag och framstod som mindre lämpad för stenåldersbosättning. Inget av antikvariskt intresse påträffades.

Lokal 4

Lokalen utgjordes av en relativt stenfri, flack sydostsluttning, cirka 20×20 meter, 45–50 meter över havet. Mot norr fanns ett höjdstråk som skapade ett skyddat och gynnsamt boplatsläge. Lokalen hade identifierats redan vid den frivilliga utredningen (objekt 419, Stjärna, Persson och Johansson 2023).

Inom ytan grävdes endast tre provgropar. Undergrunden var siltig och inget av antikvariskt intresse påträffades.

Lokal 5

Lokalen utgjordes av en relativt stenfri, flack sydostsluttning, cirka 25×25 meter, 45–50 meter över havet. Mot norr fanns ett höjdstråk som skapade ett skyddat och gynnsamt boplatsläge. Lokalen hade identifierats redan vid den frivilliga utredningen (objekt 418, Stjärna, Persson och Johansson 2023).

Inom ytan grävdes fyra provgropar. Undergrunden utgjordes av morän och framstod även som relativt fuktig. Inget av antikvariskt intresse påträffades.

Lokal 6

Lokalen utgjorde av en relativt flack plåtå cirka 20×30 meter, med nordlig exponering mellan uppstickande berghällar, cirka 50 meter över havet. Lokalen identifierades vid den frivilliga utredningen (objekt 417, Stjärna, Persson och Johansson 2023).

Inom ytan grävdes fyra provgropar. Undergrunden utgjordes av relativt grusig morän. Stora delar av området framstod även som fuktigt. Inget av antikvariskt intresse påträffades.

Slutsats

Trots att den arkeologiska utredning steg 1 och 2 som redovisas i föreliggande rapport var ytmässigt omfattande, blev resultatet magert. Endast en lämning, en husgrund från historisk tid, har nyregistrerats i KMR (ÖKL L2025:3926). Klassificeringen som övrig kulturhistorisk lämning baseras på husgrundens utseende samt orientering invid en väg som anlades efter 1867.

Dessutom påträffades ett flertal gränsmarkeringar av olika karaktär. De flesta utgjordes av traditionella små stenkonstruktioner med visarsten, men delar av gränsen hade också markerats med en vällagd, närmare 150 meter lång stenmur. Eftersom dessa är belägna i den befintliga gränsen mellan Vittulsberg, Torkarby och Jälla ska de, enligt gängse praxis, inte registreras i KMR.

Utredningen berörde ett relativt höglänt markområde, med nivåer på runt 50 meter över havet, vilket tillåter förekomst av exempelvis stenålderslämningar. Inom ramen för utredningen identifierades ett flertal lokaler som vid okulär besiktning framstod som lämpliga boplatslägen. Dessa utgjordes av relativt stenfria områden i den i övrigt storblockiga eller sankna miljön. De flesta var plana eller svagt sluttande mot söder, och de flesta hade skydd mot norr av en höjdrygg. En lokal exponerades dock mot norr. Inom dessa områden grävdes provgropar och jorden sållades. Inget av antikvariskt intresse påträffades på någon av lokalerna.

Administrativa uppgifter

Uppdragsnummer Fornreg: 202500596

Plats: Jälla 2:18 och Vittulsberg 7:1, Vaksala socken, Uppsala kommun

Typ av undersökning: Arkeologisk utredning steg 1 och 2

Orsak till undersökning: Elstation, Uppsalapaketet

Företagare: Svenska kraftnät

Fältarbetsperiod: Maj och juni 2025

Upplandsmuseets projektledare: Andreas Hennius

Upplandsmuseets personal: Amanda Jönsson, Per Frölund, Hans Göthberg

Upplandsmuseets diarienummer: 180–2025

Upplandsmuseets projektnummer: 80 013

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-1811-2025

Koordinat- och höjdsystem: Sweref 99 TM, RH 2000

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Fynd: Inga fynd påträffades

Referenser

Litteratur

Eriksson, Thomas och Nelson, Mats, 2013. Ett röse vid Starboda. Ombyggnaden av väg 288, sträckan Jälla-Hov. Stockholm.

Stjärna, T., Persson, G. och Johansson, Å. 2023. Uppsalapaketet Arkeologisk inventering inför uppförande av två nya kraftledningar mellan Mehe-deby - Odensala och en 220 kV ledning mellan Bredåker - Jälla. Rapport, WSP.

Lantmäteriakter

Lantmäteristyrelsens arkiv

Uppsala län, Vaksala socken

Torkarby Geometrisk avmätning 1 6 8 7
A18:102-103

Lantmäterimyndigheten i Uppsala län

Uppsala län, Vaksala socken, Jälla

Torkarby

Arealavmätning 1707 03-vak-28

Vittulsberg

Arealavmätning 1700 03-vak-24

Ägomätning 1777 03-vak-39

Rikets allmänna kartverks arkiv

Generalstabskartan

Uppsala 1943 J243-84-2